

טהרת יום הכיפורים למהותה של התשובה ביום הכיפורים

- מחלוקת ר' ישמעאל וסתם משנה בעניין ד' חילוקי כפרה •
- עברות שבין אדם לחברו • מצות תשובה ביום הכיפורים •
- "בנים אתם לה' אלוקיכם" • "מקוה ישראל ה'" • סוף דבר

תנן במסכת יומא :

חטאת ואשם ודאי מכפרין, מיתה ויום הכיפורים מכפרין עם התשובה, תשובה מכפרת על עברות קלות, על עשה ועל לא תעשה, ועל החמורות הוא תולה עד שיבוא יום הכיפורים ויכפר וכו'. עברות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו.

דרש ר' אלעזר בן עזריה 'מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו' (ויקרא טז), ל - עברות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עברות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. אמר ר"ע: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר 'זרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם' (יחזקאל לו, כה), ואומר: 'מקוה ישראל ה' (ירמיה יז, ג) - מה המקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל (יומא פה ע"ב).

על הסיפא של דברי ר"ע שאל בעל "המאיר לעולם": בדרך כלל כשחז"ל אמרו "ואומר", באה השאלה "מאי ואומר", כלומר, מה היה חסר בלימוד הראשון, שיש צורך להביא לימוד שני. והתשובה היא, שהלימוד השני מוסיף דבר שלא היינו יודעים מהראשון. והנה כאן הראיה שהקב"ה מטהר את ישראל מהמקרא השני קלושה יותר מן הראשון, שהרי הפסוק השני, "מקוה ישראל ה'", בפשטות אינו עוסק בתשובה ובמקווה מים חיים, אלא בזה שישאל בוטחים ומקווים לה' (עיין שם בתרגום יונתן בן עוזיאל), והמקרא הראשון ודאי עוסק בתשובה - אם כן הראיה מהמקרא הראשון טובה מהמקרא השני, ומה הוסיף ר"ע כשאמר "ואומר מקוה ישראל ה'?" (ספר "המאיר לעולם", ח"ב, דרוש ב, עמ' מב)

מחלוקת ר"י וסתם משנה בעניין ד' חילוקי כפרה

בהמשך הגמרא שם איתא:

שאל ר' מתיא בן חרש את ר' אלעזר בן עזריה ברומי, שמעת ד' חילוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש. אמר ג' הן ותשובה עם כל אחד ואחד. עבר על עשה ושב, אינו זז משם עד שמוחלין לו, שנאמר 'שובו בנים שובבים' (ירמיה ג, יד); עבר על לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר, שנאמר 'כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם' (ויקרא טז, ל); עבר על כריתות ומיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכיפורים תולין וייסורין ממרקין וכו' - אבל מי שיש חילול השם בידו, אין כח לא בתשובה לתלות, ולא ביום הכיפורים לכפר, ולא בייסורין למרק, אלא כולן תולין ומיתה ממרקת וכו'. (יומא פו, ע"א).

לדעת ר' ישמעאל אין יוה"כ מכפר על עברות חמורות אא"כ באו עליו גם יסורים, וזה שלא כדברי המשנה שיוה"כ מכפר על הכל.

הרמב"ם פסק כר' ישמעאל:

אף על פי שהתשובה מכפרת על הכל, ועצמו של יום הכיפורים מכפר, יש עברות שהן מתכפרים לשעתן, ויש עברות שאין מתכפרים אלא לאחר זמן. כיצד? עבר אדם מצות עשה שאין בה

כרת ועשה תשובה, אינו זז משם עד שמוחלין לו וכו'. עבר על מצות לא תעשה שאין בו כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר, ובאלו נאמר 'כי ביום הזה יכפר עליכם'. עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכיפורים תולין וייסורין הבאים עליו גומרין לו הכפרה, ולעולם אין מתכפר לו כפרה גמורה עד שיבואו עליו ייסורין וכו'. במה דברים אמורים בשלא חילל את השם בשעה שעבר, אבל המחלל את השם, אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכיפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו ייסורין, אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות וכו' (רמב"ם, הלכות תשובה פ"א ה"ד).

והנה ברור, שר' ישמעאל שאמר שיש ד' חילוקי כפרה חולק על תנא קמא דמתניתין שאמר, שיום הכיפורים מכפר על הכל, שהרי ת"ק במשנה אמר שעל הקלות תשובה מכפרת, כלומר, על עשה ול"ת תשובה מכפרת. ועל החמורות, היינו חייבי כריתות ומיתות בית דין, יום הכיפורים מכפר, אם כן מדוע נקט הרמב"ם להלכה את שיטת ר' ישמעאל, שעל החמורות אין יוה"כ מכפר, בניגוד לחכמי המשנה.

ועוד, שהגמרא הביאה שם ברייתא, שאף היא סוברת כתנא קמא דמתניתין, שיום הכיפורים מכפר על הכל, כדתניא "על מה תשובה מכפרת, על עשה ולא תעשה שניתק לעשה, ועל מה תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר, על כריתות ועל מיתות בית דין ועל לא תעשה גמור" (יומא פו, ע"א), הרי לנו משנה וברייתא שסוברות שיום הכיפורים מכפר על הכל, ואיך פסק הרמב"ם כר' ישמעאל, בניגוד להני תנאי, ובפרט שפסק דלא כסתם משנה?

וביישוב דברי הרמב"ם, הקדים בעל "המאיר לעולם" והביא את דברי רבנו יונה בספרו "שערי תשובה". רבנו יונה הקשה על ר' ישמעאל הסובר, שיש ד' חילוקי כפרה, ועל כריתות ומיתות בית דין אין יום הכיפורים מכפר אלא תולה ורק ייסורין או מיתה מכפרין: הרי בקרא כתיב "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ל), הרי שהיום הזה מכפר על "כל חטאתיכם", ואיך אמר ר' ישמעאל שמכפר רק על עשה ולא תעשה? ותירץ רבנו יונה, שיש לקרוא הפסוק באופן אחר, שהרישא מדברת על הבטחה אלוקית, "כי ביום הזה יכפר עליכם",

ואילו ההמשך - "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" - אין זו הבטחה אלא ציווי, שישראל מחויבים לטהר עצמם ביום הכיפורים על ידי תשובה מכל חטאתם. ולפי זה, בהבטחה שה' יכפר עליהם, לא כתוב "מכל חטאתיכם", ועל כן אמר ר' ישמעאל, שזה קאי רק על עשה ולא תעשה, ועל זה הבטיחנו שיכפר ביום הכיפורים, ועל שאר העברות החמורות נצטוונו לחזור בתשובה, ואז יום הכיפורים תולה וייסורין או מיתה מכפרים (רבנו יונה, "שערי תשובה", שער ד, אות יז).

ויש להקשות על דברי רבנו יונה. ר' אלעזר בן עזריה חילק במשנה בין עברות שבין אדם למקום, לאלו שבין אדם לחברו, ועל האחרונים אין מתכפר עד שירצה את חברו, ואף יום הכיפורים אינו מכפר, שהרי נאמר "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו", דווקא עברות שבין אדם למקום. הרי שראב"ע למד במקרא זה שאינו ציווי אלא הבטחה; שאם היה זה ציווי, היאך יאמר ראב"ע שהמילים "לפני ה'" מחלקות בין עברות שבין אדם למקום לעברות שבין אדם לחברו, וכי הציווי לחזור בתשובה נאמר רק על עברות שבין אדם למקום? ! אלא ודאי ראב"ע הבין במקרא זה דלא כרבנו יונה, אלא שכל המקרא הוא הבטחה לכפרה ביום הכיפורים, ועל זה דרש שהבטחה זו אינה כוללת עברות שבין אדם לחברו, ואם כן מוכח מדברי ראב"ע דלא כרבנו יונה, ומקרא זה הבטחה היא ולא ציווי.

ותירץ בעל "המאיר לעולם", שבאמת דבר זה שנוי במחלוקת תנאים, בין תנא קמא דמתניתין וראב"ע לר' ישמעאל, שהרי תנאי דמתניתין סבירא להו שכל הפסוק מיירי בהבטחה אלוקית, שיום הכיפורים מכפר על כל העברות, ולא סבירא להו שיש ד' חילוקי כפרה, ועל כן הוקשה לראב"ע הכפילות שבמקרא, שהרי כבר נאמר "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם", אם כן מהי החזרה הנוספת "לפני ה' תטהרו", ומכאן דייק שסיפא דקרא, "לפני ה' תטהרו", בא למעט שיום הכיפורים אינו מכפר על עברות שבין אדם לחברו. אבל ר' ישמעאל סובר שיש ד' חילוקי כפרה, ואין יום הכיפורים מכפר על הכל, אם כן מהו דאמר קרא "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו"? ועל כן חילק רבנו יונה את המקרא לשניים, הרישא איירי בהבטחה, ושם לא נאמר שההבטחה היא על כל החטאים, ואילו הסיפא איירי בציווי.

פירוש זה יפה רק לשיטת ר' ישמעאל, ובאמת פליגי בזה ר' ישמעאל וראב"ע, והא דאמרו שם בגמרא, "שאל ר' מתיא בן חרש את ראב"ע ברומי, שמעת ארבעה חילוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש, אמר שלשה הן וכו' ", אין זה אומר שראב"ע סבירא ליה כוותיה; אפשר ששאלו את ראב"ע אם שמע את דברי ר' ישמעאל והשיב, שאכן שמע, אך הוא לא סבירא ליה כמותו. נמצא שדברי רבנו יונה הם רק לשיטת ר' ישמעאל, ותנא קמא דמתניתין וראב"ע אכן פליגי עליו.

עברות שבין אדם לחברו

ברם לפירוש זה יש לשאול, מניין ליה לר' ישמעאל שיש חילוק בין עברות שבין אדם למקום לאלו שבין אדם לחברו? אם הסיפא "לפני ה' תטהרו" לא קאי אהבטחה, אלא הוא ציווי - לא יעלה על הדעת שהציווי להיטהר הוא רק על עברות שבין אדם למקום ולא על בין אדם לחברו? ועוד, הרמב"ם שפסק שישנם ד' חילוקי כפרה וכו' ישמעאל, הוא עצמו פסק שם בהמשך דבריו כראב"ע:

אין התשובה ולא יום הכיפורים מכפרין אלא על עברות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצ"ב, אבל עברות שבין אדם לחברו, כגון החובל את חברו או המקלל חברו או גוזלו וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו (רמב"ם, הלכות תשובה פ"ב ה"ט).

הרי שהרמב"ם הביא להלכה גם את דברי ראב"ע.

והנה הרמב"ם מזכה שטריה לבי תרי, ופסק גם כר' ישמעאל וגם כראב"ע, אלא שאם פוסקים כר' ישמעאל, אי אפשר לדרוש חילוק זה של ראב"ע, שהרי המקרא "לפני ה' תטהרו" הוא ציווי ולא הבטחה; ואי אפשר לומר שהציווי הוא רק על עברות שבין אדם למקום ולא על שבין אדם לחברו - ואם כן הוא מניין ליה להרמב"ם חילוק זה של ראב"ע? ולכן צריך לומר שלמעשה אין צורך במקרא לחלק בין עברות שבין אדם

למקום לאלו שבין אדם לחברו, דסברא פשוטה היא שבלי פיוס אין כפרה. ברם דווקא לראב"ע יש צורך במקרא ד"לפני ה' תטהרו" לחלק, שהרי לדידיה יום הכיפורים מכפר על כל העברות, אף על חייבי כריתות וחייבי מיתות בית דין, ועל כורחך משום שמקרא זה הוא הבטחה שהקב"ה יטהר אותם מכל חטאתם, ועל כן היה מקום לטעות ולחשוב שהבטחה זו כוללת גם עברות שבין אדם לחברו, כשם שהיא כוללת עברות חמורות, ולכן צריך מקרא ד"לפני ה' תטהרו", לומר שרק עברות שבין אדם למקום מכפר יום זה, ולא עברות שבין אדם לחברו.

אולם לר' ישמעאל שיש ד' חילוקי כפרה ואין יום הכפורים מכפר על הכל, לא היתה מחשבה כזאת עולה על הדעת, ופשיטא שעברות שבין אדם לחברו לא מתכפרות לו עד שירצה את חברו. ולכן לשיטת ר' ישמעאל, המקרא ד"לפני ה' תטהרו" לא בא לחלק בין אדם למקום לאדם לחברו, אלא הוא ציווי להיטהר מכל החטאים החמורים, שעליהם אין יוה"כ מכפר, וכפי שכתב רבנו יונה, ואין צריך לדידיה לומר שאין יום הכיפורים מכפר על עברות שבין אדם לחברו עד שירצהו, דדבר פשוט הוא. ולכן אין סתירה בדברי הרמב"ם, ואף שהוא פוסק כר' ישמעאל שיש ד' מיני כפרה, אפשר לו לפסוק כראב"ע, שאין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. וכיון דאתינן להכי, יש לומר שגם ר' עקיבא חולק על ראב"ע, ולומד מסברא לחלק בין עברה למקום לעברה לחברו, וכפי שיבואר בהמשך דבריו של בעל המאיר לעולם, שהוכיח שר"ע אכן סובר כר' ישמעאל ולא כראב"ע. ועל כן אין לתמוה מניין לרמב"ם לפסוק כר' ישמעאל שיש ד' חילוקי כפרה, ולא כסתם מתניתין שיום הכיפורים מכפר על הכל. שהרי תרי תנאי, ר' ישמעאל ור"ע סוברים כן, בניגוד לדעתו של ת"ק.

מצות תשובה ביום הכיפורים

והנה על דברי רבנו יונה שאמר שסיפא דקרא "לפני ה' תטהרו" הוא ציווי על כפרה ביום הכיפורים, יש להקשות: לשם מה יש צורך בציווי מיוחד לחזור בתשובה ביום הכיפורים, הרי מצוה זו קיימת בכל ימות השנה, "ושבת עד ה' אלקיך" (דברים ל, ב) ? מה א"כ מוסיף הציווי הנוסף שביום

הכיפורים "לפני ה' תטהרו"? ואין לומר שזה כדי לעבור בשתי מצוות עשה, דכבר כתבו תוספות, דלא שייך לומר שהתורה כתבה לאו נוסף כדי לעבור עליו בב' לאוין, אלא אם כן יש פעמיים מלקות (תוספות, בבא מציעא סא, ע"א, ד"ה לעבור), ובודאי שלא יתכן שהתורה תכתוב עשה נוסף, רק כדי שיעבור על ב' מצוות עשה. ואם כן הוא, למה כתבה התורה פעמיים את מצנת התשובה?

ונראה שיש נפקא מינא בין שני הציוויים. אם יש מצנת עשה שלא נקבע לה זמן קבוע, כגון מילה שלא בזמנה, ולא מל - הרי בכל יום שעובר הוא מבטל מצנת עשה. לדעת הרמב"ם, אינו חייב כרת עד שימות בלא מילה; הראב"ד פליג וסבירא ליה דחייב כרת בכל יום (רמב"ם, הלכות מילה פ"א ה"ב). ומכל מקום שניהם מודים שאם בסופו של דבר מל עצמו, איגלאי מילתא למפרע שלא עבר על מצנת עשה. ולפי"ז שפיר י"ל שהתורה חזרה וקבעה שביום הכיפורים יש מצוה לחזור בתשובה, שהמצוה שבפרשת ניצבים אין לה זמן קבוע, ולכן אם חזר פעם אחת בתשובה שוב לא ביטל מצוה זו; ואילו עתה שציוותה התורה על תשובה ביום הכיפורים, אם יעבור ולא יחזור בתשובה ביום זה, ודאי ביטל מצנת עשה דתשובה, אף אם אחר יום הכיפורים יחזור בתשובה.

ועדיין קשה לכאורה, דמה נפקא מינה בזה שלא חזר בתשובה ביום הכיפורים, והרי לרבי עיצומו של יום מכפר, והרמב"ם פסק ששעיר המשתלח מכפר על מצוות עשה אף בלא תשובה (רמב"ם, הלכות תשובה פ"א ה"ב), אם כן אין לנו שום נפקא מינה אם לא חזר בתשובה ביום הכיפורים, ואף שביטל מצנת עשה דתשובה, מכל מקום אף על ביטול העשה יום הכיפורים יכפר.

ברם קושיה זו אינה קשה. שכבר הגמרא במסכת שבועות הקשתה על רבי הסובר שעיצומו של יום מכפר, מאי נפקא מינה שיש איסור כרת על אכילה ושתייה ביום הכיפורים, הרי יום הכיפורים יכפר גם על זה? ותירצה הגמרא דאיירי שחנקתיה אומצא, או שאכל סמוך לשקיעת החמה (שבועות יג ע"א-ע"ב), שלא עבר עליו מיום הכיפורים בלא חטא. הרי ברור, שיום הכיפורים מכפר רק אחר שפירש מן העברה, אבל יום הכיפורים אינו מכפר

בעת שעושה עברה, כגון בשעת אכילה או עשיית מלאכה ביום הכיפורים. והוא הדין כשמצווה ביום הכיפורים לחזור בתשובה, אם לא ישוב עד סוף היום, הרי שעבר היום בעיצומה של העברה שלא שב, ובזה עבר על עשה דתשובה אף לרבי, ואין עיצומו של יום מכפר.

ולפי זה יש ליישב מה ששאלנו לעיל, לשם מה הביא ר"ע שני פסוקים, שבתחילה הביא המקרא "כי ביום הזה יכפר וכו'", והוסיף "ואומר מקוה ישראל ה'", שלכאורה הפסוק הראשון מוכיח יותר על עניין התשובה מאשר השני. אלא שלתנאים היה קשה, אחר שאמר הכתוב "ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם", לשם מה באה התוספת "לפני ה' תטהרו"? ראב"ע הסביר שזה בא למעט עברות שבין אדם לחברו, אבל ר' ישמעאל דסבירא ליה ד' חילוקי כפרה, ואין יום הכיפורים מכפר על הכל, שוב אין צריך למעט עברות שבין אדם לחברו, דמסברא ידעינן זאת, וכנ"ל. על כן קשה לו מה בא פסוק זה ללמדנו, ור"ע סבירא ליה כר' ישמעאל בזה, שהכתוב "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" הוא ציווי ולא הבטחה, וכדברי רבנו יונה. ואם כן יש צורך ליישב כפילות הכתוב. ופירש ר"ע, שעיקרו של הכתוב בא לומר שעל ישראל להכין לבם לתשובה כדי שתחול עליהם הכפרה, ומה שאמר "לפני ה' תטהרו" היא דרשה אחרת, ובא להודיע בזה חיבתן של ישראל, שהם מטהרים עצמם לפני ה'.

"בנים אתם לה' אלוקיכם"

והדברים נמשכים אחר המדרש:

'ושבת עד ה' אלהיך' (דברים ד, ל), אמר ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר, למה הדבר דומה, לבן מלך שיצא לתרבות רעה, והיה המלך משלח פדגוגו אחריו, ואמר לו: חזור בך בני. והיה הבן משלחו ואומר לאביו, באלו הפנים אני חוזר בי, ואני מתבייש לפניך. והיה אביו משלחו ואומר לו, בני, יש בן מתבייש לחזור אצל אביו, ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר? כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואמר לו לך אמור לבני חזרו בכם... והיו ישראל אומרים לירמיה באלו הפנים אנו חוזרים להקב"ה... והיה הקב"ה משלח ואומר להם בני אם חוזרים אתם לא אצל אביכם

אתם חוזרים? מניין 'כי הייתי לישראל לא ב וכו' (ירמיה לא, ח).
(מדרש רבה, פרשת ואתחנן, ב, כד).

אחר שהנפגע מוחל לפוגע, שוב אין הפוגע מתבייש ממנו, אך לפני שמחל לו, ודאי קיימת בושה. וכן כשאדם מבקש מחילה מהקב"ה, הרי בשעת התשובה כשעדיין לא מחל, הוא מלא בושה, שאין החוטא ניצב לפני הקב"ה כבן המתחטא לפני אביו, לכאורה, ורק אחר התשובה הקב"ה מתייחס אליו כבן. הסבר זה יפה לר' יהודה הסובר 'בנים אתם לה' אלוֹקֵיכֶם' (דברים יד, א), בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים, אבל לא לשיטתו של ר' מאיר הסובר, "בין כך ובין כך קרויים בנים". ואפילו בזמן שאין עושיין רצונו של מקום, ואפילו כשעובדים עבודה זרה, שנאמר (ישעיה א, ד) 'בנים משחיתים' (קידושין לו ע"א). שהרי לדעת ר' מאיר, לעולם הוא אביהם, ואין בן מתבייש לחזור אל אביו, אף כשחטא לו. ולכן יש לומר שר"מ דורש "ושבת עד ה' אלקיך", שאף בזמן התשובה קיימת מידת הרחמים, וכרחם אב על בנו הקב"ה מרחם על השב, והוא אביו אף קודם שמחל.

ואף ר"ע שיטתו כר"מ, שכן אמר בבבא בתרא, שאפילו בזמן שאין עושיין רצונו של מקום הם נקראים בנים למקום (י ע"א), ועל כן דרש ר"ע "אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים". ועל כן דרש את המקרא "לפני ה' תטהרו", שאף בזמן שאתם מטהרים, עוד לפני שמחל להם, הוא אביכם שבשמים.

ומעתה יתיישב מה שהביא ר"ע מקרא נוסף 'ואומר מקוה ישראל ה', שר"ע סבירא ליה כר' ישמעאל, והמקרא "לפני ה' תטהרו" אינו הבטחה אלא ציווי; והיה קשה לר"ע, הרי ציווי זה קיים בכל ימות השנה, ומה נפקא מינה בציווי הנוסף של תשובה ביום הכיפורים. וצריך לומר כנ"ל, שבכל השנה אם ישוב אחר כך יחברר למפרע שלא עבר על עשה דתשובה, כיון שזוהי מצוה שאין לה זמן קבוע, מה שאין כן הציווי של יום הכיפורים, אם לא ישוב ביום זה ודאי ביטל העשה. אלא שעדיין קשה, שיום הכיפורים עצמו יכפר על מצות עשה זו כמו שמכפר על כל מצוות עשה, וצריך לומר כנ"ל, שכיון שבשעה שעושה חטא אין יום הכיפורים מכפר, וכמו שכתבה הגמרא שחנקתיה אומצה, או מת בסוף היום בזמן שאכל או עשה מלאכה, אם כן כשיעבור עליו יום הכיפורים בלא תשובה, ביטל בסוף היום המצוה

של תשובה, וזה אין יום הכיפורים מכפר.

וזוהי כוונת ר"ע כשסיים "ואומר מקוה ישראל ה' וכו'", כיון שהטהרה של הקב"ה היא כטהרת המקווה, אם כן כמו שאין המקווה מטהר מי שטובל ושרץ בידו, כמבואר בספרא, "ונגע בנבלתם יטמא" (ויקרא יא, לו), הלל אומר אפילו הם בתוך המים" (ספרא, פרשת שמיני ט, א; הביאו הר"ן, נדרים עו, ע"א), כמו כן אין טהרת הקב"ה פועלת בשעה שאוחז החטא בידו. אם כן נפקא מינה גדולה בציווי הנוסף ביום הכיפורים, שאם לא שב באותו יום, אין יום הכיפורים מכפר, ומובן שר"ע בדרשתו "ואומר מקוה ישראל ה' ", בא ללמדנו שטהרת ה' כטהרת המקווה לא מועילה אלא אם כן פירש מן החטא וחזר בתשובה ביום הכיפורים עצמו.

ולפי זה ר"ע סבירא ליה גם כן כר' ישמעאל ש"לפני ה' תטהרו" לא בא לחלק בין עברות למקום לעברות לחברו, והיינו משום שיש ד' חילוקי כפרה, ותחילת המקרא הוא הבטחה וסופו ציווי, וזה כר' ישמעאל, ושפיר פסק הרמב"ם כר' ישמעאל, כיון שר"ע סבירא כוותיה.
עד כאן תמצית דבריו הנפלאים של בעל "המאיר לעולם".

"מקוה ישראל ה' "

אולם לענ"ד יש קצת קושי בדבריו, שדברי ר' עקיבא "ואומר מקוה ישראל ה'", באו ליישב מדוע לא יכפר יום הכיפורים גם על זה גופא שלא עשה תשובה ביום הכיפורים. ובאה על כך התשובה, שהרי זה כטובל ושרץ בידו, וזה נלמד מהמקרא "מקוה ישראל ה' ". ולכאורה העיקר חסר מן הספר, שר"ע סובר שהתשובה היא כטהרת המקווה, ברם דין זה של טובל ושרץ בידו הוא רק אחד מהדינים הרבים שבמקווה - ואם כן הוא, היה צריך ר"ע לציין דין זה, ולא להביא הדין הכללי שתשובה היא כטהרת המקווה, ומניין היה לנו להבין שכוונתו לדין הפרטי של טובל ושרץ בידו?!

ולכן נראה לאחוז בשיפולי גלימתו של בעל "המאיר לעולם", ולילך בדרכו ביישוב שיטת הרמב"ם, אלא שאת דברי ר"ע ניתן אולי לפרש באופן שונה. אף אנו נאמר שר"ע בא ליישב השאלה, מה נפקא מינה במצוה המיוחדת של תשובה ביום הכיפורים, אחר שכבר נצטוונו על כך

בשאר ימות השנה? אלא שלענ"ד, דבר אחר גנוז בדברי ר"ע, שבשאר ימות השנה אדם החוטא בחטאים רבים, וחזר בתשובה על חלק מהם, קיים מצנת תשובה. ואף שעדיין חטאים נוספים בקופתו, מכל מקום על אותן עברות שחזר בתשובה, קיים מצנת עשה דתשובה, אף שעדיין יש לו לחזור בתשובה על חטאים נוספים. שונה היא מצנת התשובה של יום הכיפורים, שם נאמר "לפני ה' תטהרו", וטהרה היא טהרה גמורה, ועל זה דרש ר"ע "ואומר מקוה ישראל ה'", שהטהרה במקוה מחייבת התבטלות מוחלטת בתוך המים, ושערה אחת שיוצאת מהמים מעכבת הטהרה, ועל כן ביום הכיפורים המצוה היא ליטהר, וטהרה דומיא דמקווה - טהרה מוחלטת ולא "צו לצו קו לקו זעיר פה זעיר שם" (וראה לעיל עמ' 78 בדברי הרב זולטי זצ"ל). ליסוד זה של תשובה-טהרה חשיבות מרובה, כיון שהיא מכוונת אותנו לסוג אחר של תשובה המתחייב ביום הכיפורים. פסק הרמב"ם:

אל תאמר שאין תשובה אלא מעברות שיש בהן מעשה, כגון זנות, גזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההיתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצ"ב, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו, קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר 'יעזוב רשע דרכו' (ישעיה נה, ז). (רמב"ם, הלכות תשובה פ"ז ה"ג).

הרי שחילק הרמב"ם בין שני סוגי תשובה, ישנה תשובה מן המעשים וישנה תשובה מן הדעות, היינו המידות הרעות.

בפרקים הקודמים עסק הרמב"ם בתשובה מן המעשים הרעים, וכתב שם:

איזו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלון כח. כיצד הרי שבא על אשה בעברה ולאחר זמן נתייחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר, זהו בעל תשובה גמורה. ואף שעדיין עומד באהבתו בה ולא הסיר תאותו מלבו, מכל מקום תשובה גמורה היא (הלכות תשובה פ"ב ה"א).

ברם בפרק ז' מדבר הרמב"ם על גדולתה של התשובה שמקרבת את האדם

לשכינה, "אמש היה זה שנאווי לפני המקום, משוקץ מרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד" (רמב"ם, הלכות תשובה פ"ז ה"ו). והרמב"ם יוצא שם מגדרו לרומם את בעל התשובה ולתאר את דבקותו בה'. והחילוק בין הפרקים הוא שבראשונים עוסק הרמב"ם בתיקון המעשים, כשעדיין מידותיו פגומות, אלא שאינו חוטא בפועל, ואילו בפ"ז, לא זו בלבד שאינו חוטא, אלא שאין בו נטייה לחטא, שהרי תיקן את פנימיותו והשווה את מידותיו לדרכיו של מקום. וזוהי ה ט ה ר ה שבתשובה, לאפוקי מהכפרה מכפרת ומסירה את קושי העונש, ואילו הטהרה משנה את האדם*.

וכן מוכח בדברי הרמב"ם עצמו בסוף הלכות מקוואות, שכן כתב שם:

דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירת הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעת אותן, והרי הן מכלל החוקים. וכן הוא הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים, אלא גזירת הכתוב היא, והדבר תלוי בכוונת הלב. ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק כאילו לא טבל ואף על פי כן רמז יש בדבר, כשם שהמכוין לבו לטהר, כיון שטבל טהר, ואף על פי שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוין לבו לטהר נפשו מטומאת הנפשות שהן מחשבות האון והדעות הרעות, כיון שהסכים לבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת, טהור. הרי אומר 'זרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם' (יחזקאל לו, כה).

הרי שטהרת הנפש שהיא טהרת המידות נעשית בדרך של טבילה - הבאת נפשו במי הדעת, ועל כך מבטיח הנביא "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם", ועל זה נצטווינו ביום הכיפורים "לפני ה' תטהרו". היינו, לא רק מן המעשים הרעים אלא גם מהמידות הרעות. ובאר"ע ומוסיף, "ואומר מקוה ישראל ה'": אין די בכפרה ביום הכיפור, אלא יש לטבול במי הדעת ולצאת מהמקווה אדם חדש וטהור. וזו המשמעות של שני חלקי המקרא: הרישא "כי ביום הזה יכפר עליכם" היא הבטחה אלוקית לכפרה ומחילת העונש; והסיפא "לפני ה' תטהרו" היא ציווי

* עיין במאמר הקודם - "אדם בורא את עצמו".

לטהרה.

ועוד, הטהרה עצמה שני שלבים יש בה. השלב הראשון הוא הטבילה במקווה, ולאחר מכן יש צורך בזריקת מי חטאת כדי להיטהר טהרה גמורה. וחילוק יש בין שני סוגי הטהרה, שהרי זריקת המים הטהורים הגומרים את הטהרה, נעשית דווקא על ידי אחר הזורק את מי החטאת על הטמא, שהרי אין אדם יכול לזרוק מי חטאת על עצמו ולהיטהר; ואילו השלב הראשון של הטהרה, הטבילה במקווה, נעשה רק על ידי הטמא עצמו, ואיש לא יכול לעשות זאת במקומו - רק על ידי התבטלותו במים הכשרים מסתלקת ממנו הטומאה והוא מתעטף בטהרה. משמעות הדבר, שהאדם צריך לפתוח בטהרה, באתערותא דלתתא, ורק אז תרד עליו רוח טהרה מלמעלה; וכן דרשו "ואסף איש טהור את אפר הפרה" (במדבר יט, ט), ואסף - זה הקב"ה שכתוב בו 'ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל וגו' (ישעיה יא, יב), איש - זה הקב"ה דכתיב ביה 'ה' איש מלחמה" (שמות טו, ג). (פסיקתא רבתי, יד).

ולפירוש זה חידש ר"ע שני דברים: א. "מקוה ישראל ה'" - שהטהרה באה על ידי הטבילה במקווה. ב. "וזרקתי עליכם מים טהורים" - גמר הטהרה בא מלמעלה. ואלו שני היסודות שאמר ר"ע: בתחילה הוא שאל "לפני מי אתם מטהרים", היינו, בשלב ראשון אתם מטהרים באתערותא דלתתא; ואחר כך הוא שאל: "ומי מטהר אתכם", מי גומר את טהרתכם, אחר שעשיתם את חלקכם. והוא השיב שתי תשובות: "אתם מטהרים" - על ידי טבילה במקווה, "ומי מטהר אתכם" - הקב"ה מטהר את הטמאים, שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם".

סוף דבר

נמצא, שיש לנו בעניין התשובה ג' מושגים: כפרה, טבילה במקווה וזריקת מים טהורים. הכפרה אינה אלא מחילה וסליחה, ויתור על העונש, כמו שכתב רש"י על הפסוק "כי אמר אכפרה פניו במנחה" (בראשית לב, כא), וזה לשונו: "אבטל רוגזו, וכן 'וכופר בריתכם את מות' (ישעיה כח, יח), ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עוון וחטא ואצל פנים כולם לשון קינוח והעברה

הן, ולשון ארמי הוא, והרבה בגמרא וכפר ידיה, בעי לכפוריה ידיה בהוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב, על שם שהכוהן מקנח ידיו בשפת המזרק". אך כפרה זו אינה תיקון הנפש, וכמו שכתב הרב סולובייצ'יק, שרשע הפסול לעדות לא יהיה כשר למחרת יום הכיפורים לעדות, אפי' לשיטת רבי שעיצומו של יום מכפר; כי אמנם לרבי עיצומו של יום מכפר - אך לא מטהר (הרב סולובייצ'יק, על התשובה, עמ' 18). והטהרה היא תיקון המידות והנפש, וזוהי חובה המוטלת על האדם במהלך התשובה, אלא שבאמת אין כוח ביד האדם לגמור טהרתו, ורק ביטול עצמיותו במי הדעת אפשרי לו - על כן הקב"ה משלים הטהרה על ידי זריקת מים טהורים, וכמו שכתוב "הבא ליטהר מסייעין אותו" (עבודה זרה נה ע"ב).

ובזה מתבאר המקרא לשיטת ר"ע, כפי שפירש רבנו יונה, שלדבריו הרישא של המקרא היא הבטחה - "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם", והסיפא הוא ציווי על האדם - "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". לא די בכפרה, אלא מצווין אנו גם להטהר.

אלא שיש להבין על פי דבריו, מהו שנאמר שם "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם", והרי הטהרה היא השלב השני המוטל על האדם, וזה היה צריך להיכלל בחלק השני של הפסוק שהוא ציווי, ואיך מביטח לאדם כפרה וטהרה כאחד.

אלא נראה, שאין כאן הבטחה לטהרה, אלא הצגת מטרה. וזה פירושו של המקרא: "כי ביום הזה יכפר עליכם" - זה השלב הראשון של התשובה, כפרת העונש על עברות קלות, עשה ולא תעשה; וכאן באה הצגת התכלית - "יכפר עליכם לטהר אתכם", היינו שהקב"ה מביטח לכפר על העונש, כדי שבסופו של דבר תבוא הטהרה, וזהו "לטהר אתכם" לצורך טהרתכם. ומה מוטל על ישראל כדי להגיע אל הטהרה הגמורה? "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו", זו החובה המוטלת על כל אחד, להיטהר מכל החטאים ולעצב את צורת האדם מחדש. וכאן בא ר"ע ופירש, שיש צורך לטבול במקווה ולהיטהר באתערותא דלתתא, ואז הקב"ה יסייע וישלים את הטהרה, שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל חטאתיכם וכו'".

ונתתי לכם לב חדש". אחרי הטהרה מצדכם ותיקון המידות והבאת הנפש
במי הדעת, יערה הקב"ה רוח טהרה ממרום, ואכן יולד אדם חדש, כפי
שדרשו חז"ל בעניין קרבן ראש השנה, 'ועשיתם' (במדבר כט, ב) - מעלה אני
עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה (ירושלמי ראש השנה ד, ח).